

Людмила Довбня

кандидат філологічних наук, доцент

Тамара Товкайло

кандидат філологічних наук, доцент

м. Переяслав

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПЕРСОНАЛІЗОВАНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Історія становлення та розвитку українського мовознавства як науки склалася завдяки ідеям неординарних особистостей – непересічних постатей, котрі присвятили своє життя благородній меті – служінню українському народові, оскільки задля збереження його національної ідентичності необхідно було не лише утримати мову в її практичному вияві, а й закласти підвалини для створення потужного теоретичного підґрунтя. Наші сучасники завдячують В.М. Ганцову, П.Г. Житецькому, А.Ю. Кримському, О.Б. Курило, К.П. Михальчуку, І.І. Огієнку, О.О. Потебні, С.Й. Смаль-Стоцькому, Є.К. Тимченку, Ю.В. Шевельову та іншим дослідникам, які в різні історичні епохи створювали вагоме підґрунтя для різноаспектного розвитку сучасних українських лінгвістичних учень, однак їхня праця часом виявляється безпідставно забутою або представленою епізодично.

С.П. Бевзенко справедливо вказує: «Оцінка того чи іншого явища історії українського мовознавства повинна виходити з принципу історизму – єдиного можливого методологічного принципу історії науки, згідно з яким кожне явище історії мовознавства має бути співвіднесене із сучасними уявленнями про те чи інше питання, адже без цього неможливо встановити місце тієї чи іншої мовознавчої праці в поступальному русі історії науки. Проте загальна оцінка її повинна даватися не з точки зору сучасного рівня знань, а залежно від того, що новогонесли її автори в науку порівняно із своїми попередниками і яке значення мала вона для свого часу» [1, с. 6].

Аналізуючи історію становлення й розвитку українського мовознавства, варто перш за все згадати П.Г. Житецького. Ученого не випадково називають гросмейстером філології, оскільки його

громадянська позиція й потужна наукова діяльність слугують взірцем для подальших поколінь науковців. Дослідник є фундатором окремих аспектів лінгвістики: історії української літературної мови, теорії і практики українського перекладу тощо. Його наукова спадщина викликає неабиякий інтерес не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Цінними і фахово обґрунтованими є висновки П.Г. Житецького про автохтонність українців та їхньої мови на Наддніпрянщині, яку він обстоював у полеміці із О.І. Соболевським, а також про самотність української мови та її діалектних проявів.

«П.Г. Житецький є автором близько 30 знакових праць у царині філології, у яких здійснено глибокий лінгвістичний аналіз фольклорних і літературних текстів, висвітлено діалектні риси східнослов'янських мов, подано ідеї щодо українського правопису та лексикографії» [3, с. 33].

На особливу увагу заслуговують такі наукові праці П.Г. Житецького: «Нарис звукової історії малоруського наріччя» (1876), «Описание Пересопницкой рукописи 16 в.» (1876), «Нарис літературної історії малоруського наріччя в XVII ст.» (1889), «Очерк звуковой истории малорусского наречия в 17 и 18 вв.» (1889), «Литературная деятельность И. Вышенского» (1890), «Мысли о малорусских народных думах» (1893), «Теорія твору з хрестоматією» (1895), «Теорія поезії» (1898), «Нариси з історії поезії» (1898), «Енеїда» Котляревського і найдавніший список її у зв'язку з оглядом малоруської літератури XVIII ст.» (1900), «До історії літературної російської мови в XVIII ст.» (1903), «О переводах евангелия на малорусский язык» (1905), «Нарис історії української мови в 17 в.» (1914) та ін. Серед них заслуговує на особливу увагу лінгвістичне дослідження «Очерк звуковой истории малорусского наречия», що становить собою першу потужну працю з історії становлення української фонетики.

До кола наукових інтересів П.Г. Житецького-філолога входили не лише питання українського мовознавства, а й окремі аспекти усної народної творчості («Думки про народні малоруські думи» (1893)) та теорії і практики перекладу («Про переклади Євангелія малоруською мовою» (1905)). Окрім того, науковець є автором праць із лінгводидактики («Теорія твору з хрестоматією» (1895), «Теорія поезії» (1898), «Нариси з історії поезії» (1898)).

Гідне місце в царині україністики посідає К.П. Михальчук, наукові розвідки якого мають важливе значення у процесі становлення і розвитку української діалектології, історичної фонетики, історичної морфології і методології мовознавства. Як наукова спадщина вченого, так і його публіцистична діяльність і громадянська позиція заслуговують на визнання й пошану.

Учений залишив прийдешнім поколінням наукову спадщину із 12-ти праць, що заклали міцне підґрунтя для подальшого становлення, функціонування й розвитку лінгвістичної думки в Україні. «...Для сучасного українського суспільства К.П. Михальчук був наче живим втіленням «минулого» українського відродження та органічною ланкою, що з'єднувала пережите, яке відійшло вже в далечінь історії, з теперішніми днями і завданнями національного життя. К.П. Михальчук наче був символом усієї хресної путі, пройденої від 60-тих років минулого століття українським рухом, і дійсно був втіленням довготривалої чинної любови до батьківщини. Допитлива думка та чинна енергія К.П. Михальчука і ймення останнього з українських «шестидесятників-хлопоманів» займе почесне місце як в історії української наукової думки, так і в історії українського громадського руху» [5].

Перу вченого належать такі наукові праці: «Наречия, поднаречия и говор Южной России, в связи с наречиями Галичины» (1871), «Открытое письмо к А.Н. Пыпину по поводу его статей в «Вестнике Европы» о споре между южанами и северянами» (1886), «Зауваження до праці В. Науменка «Обзор фонетических особенностей малорусской речи» (1889), «Статистика в области диалектологии» (1893), «К южнорусской диалектологии» (1893), «Рецензія на працю В. Шимановського «Очерки по истории русских наречий. Черты южнорусского наречия в XVI – XVII в.» (1894), «Филологическое недоразумение (о форме именительного падежа множественного числа прилагательных в украинском языке на -ое)» (1896), «Рецензія на працю В. Шимановського «Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмской Руси» (1897), «До питання про українську літературну мову» (1898), «Что такое южнорусская (малорусская) речь?» (1899), «Рецензія на працю В. Богородицького «Говор села Сушки Золотоношского уезда Полтавской губернии» (1901), «К вопросу об отвердении слогов в малорусском» (1903), «До правопису деяких форм «м'якої

деклінації» в українській мові» (1908), «Программа для собирания особенностей малорусских говоров» (1910).

К.П. Михальчук приділяв значну увагу питанням української діалектології, правопису, історичної фонетики, історичної морфології та загальної методології мовознавства. На основі значного фактичного матеріалу вчений за єдиною програмою (Карта «південно-руські наріччя та говірки» 1871 р.) описав українські діалекти, визначивши межі діалектних угруповань (північного, південно-західного і південно-східного), а також говорів і говірок.

У відомій розвідці «Наріччя, піднаріччя і говори південної Росії у зв'язку з наріччями Галичини» (1871 р.) дослідник диференціював українські регіональні мовні форми на давні й новожитні та надав тлумачення походженню окремих діалектних явищ, зібраних у 59 населених пунктах різних регіонів України, де обстежив і описав 74 фонетичні й морфологічні явища.

Науково вартісною є запропонована вченим перехресна класифікація слов'янських мов.

Громадянська позиція вченого викликає глибоку повагу. «Я піду туди, куди піде мій народ...», – це гасло пройшло крізь усе його життя. Вважаючи мову складником етнічної ідентифікації та культури, дослідник зазначав, що саме в ній відбивається психологія народу, вона є носієм «вікових надбаннів розумової та моральної культури даного народу й пам'ятка побутових, громадських та політичних долі і вражіннь, що він зазнав їх протягом усенької своєї історії» [4, с. 186].

Історію українського мовознавства творили відомі на тепер світові інтелектуальні велети, про громадянську позицію і фахову діяльність котрих іще скажуть вдячні нащадки.

«Вивчення історії українського мовознавства сприятиме формуванню нового типу науковця, спроможного наскрізно бачити мовні процеси, а також концептуальні підходи до їх аналізу. Історія українського мовознавства є показовою і в аспекті виховання почуття патріотизму шляхом усвідомлення ґрунтовних надбань... в аспекті як української мови, так і загального мовознавства, оскільки вітчизняні дослідники зробили значний внесок у світову лінгвістичну скарбницю» [2, с. 11].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: навч. посібник для студентів педінститутів спеціальності 02.19.00 «Українська мова і література». К.: Вища шк., 1991. 231 с.
2. Довбня Л.Е., Товкайло Т.І. Історія українського мовознавства в іменах: навч. посіб. Переяслав: Домбровська Я.М., 2019. 309 с.
3. Довбня Л.Е., Товкайло Т.І., Товкайло А.В. Роль П.Г Житецького в історії становлення та розвитку української мови. *Филология, соціологія и культурологія. Современные тенденции в науке о образовании*: сб. научных статей. Краков, 2016. С. 32-36.
4. Михальчук К. Что такое малорусская (южнорусская) речь? Киевская старина. 1899. № 8. С. 135–195.
5. Петлюра С. Останній український діяч шести десятих років (До півріччя смерті К.П. Михальчука). URL: https://symonpetlura.ucoz.ua/publ/ostannij_ukrajinskij_dijach_shestidesjatikh_rokiv_do_pivrichchja_sterti_k_p_mikhalchuka/2-1-0-38 (дата звернення – 27.06.2019 р.).